

UNIVERSITETNING YANGI MODELI: ZAMONAVIY AXBOROT
TEXNOLOGIYALARINING TA'SIRI

Khakimov Dilshodjon Rakhmonaliyevich

*Farg'ona davlat universiteti Jahon va mintaqa iqtisodiyoti kafedrası
Iqtisodiyot fanlari nomzodi., dotsent*

Annotatsiya: *Maqolada yangi o'qitish tizimining iqtisodiy samaradorligini baholash rivojlanishi bo'yicha ayrim yondashuvlar tadqiq qilingan, yangi ta'lim texnologiyasining shakllanishini asosiy natijalaridan biri ishlab chiqilgan, ta'limda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish ushbu jarayonni rag'batlantirish uchun maqsadli tashkiliy siyosatni olib borishni rivojlantirish yuzasidan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Tayanch so'zlar: *videokonferentsiya, Masofaviy ochiq ta'lim, zamonaviy axborot texnologiyalar, Ulster universiteti.*

Jahonda universitet ta'limining rivojlanishi tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim sohasida bozor rivojlanishi sharoitida zamonaviy kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalari ta'sirida universitetning yangi modeli shakllanmoqda. Ushbu model an'anaviy ta'limni va masofaviy universitet ta'limining institutsional shakllarining (tashkiliy tuzilmalarining) bir nechta asosiy turlarini birlashtiradi. Masofaviy universitet ta'limining tashkiliy tuzilmalarining asosiy yangi turlari an'anaviy va ochiq universitetlardagi masofaviy ta'lim bo'linmalari, universitet konsorsiumlari, teleuniversitetlar, virtual sinflar, virtual universitetlar kabi institutsional shakllardir. Bu shakllarning barchasini universitet ta'limining yangi modelining tarkibiy qismlari deb hisoblash mumkin.

Butun dunyodagi an'anaviy universitetlar universitet ta'limining yangi tizimini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Etakchi mutaxassislariga ega ta'lim markazlari sifatida an'anaviy universitetlar zamonaviy masofaviy universitet kurslarini rivojlantirish markazlariga aylanish uchun katta salohiyatga ega. Bu an'anaviy universitetlarda masofaviy ta'limning maxsus bo'linmalarini rivojlantirishga asoslanadi.

Masofaviy ta'limning ushbu bo'linmalari, birinchidan, o'z universiteti doirasida, ayniqsa, universitet binolari ancha masofada joylashgan yoki turli shaharlarda filiallar mavjud bo'lsa, masofaviy kurslarni ishlab chiqishi va o'tkazishi mumkin; ikkinchidan, ta'lim xizmatlari bozori uchun universitetlarning masofaviy kurslarini rivojlantirish.

Ushbu bo'linmalarni birinchi yo'nalishda rivojlantirish uchun talabalarga o'z kampuslarida o'qitish uchun videokonferensiyadan faol foydalanayotgan Olster universiteti kabi masofaviy ta'lim sohasida tan olingan yetakchilarning tajribasidan foydalanish muhim ahamiyatga ega [1,b.44-51].

Ushbu universitetda masofaviy ta'limga bo'lgan ehtiyoj uning tuzilishi bilan bog'liq: u bir nechta ta'lim muassasalarining birlashishi natijasida shakllangan va bir-biridan 72 milyadan ortiq masofada joylashgan to'rtta alohida universitet hududidan iborat. Bir nechta institutlarning bittaga birlashishi, bir tomondan, o'quv jarayonini ratsionalizatsiya qilishni anglatadi, chunki bir xil kurs turli kampuslarda o'qitilishi mumkin. Boshqa tomondan, bir xil kursni turli joylarda o'qitish, masalan, universitet professori har bir semestrda kampuslar o'rtasida taxminan 1740 mil yo'l bosib o'tishi kerakligini anglatardi. Bu masofaviy ta'lim usullarining rivojlanishiga turtki bo'ldi. Yana bir turtki shundan iborat ediki, hukumatning universitetlarga iqtisodiy jihatdan tejamkor bo'lish uchun bosimi ortib borayotgani kam sonli talabalar uchun mo'ljallangan kurslar mavjudligini shubha ostiga qo'ydi. Masofaviy o'qitish usullarining rivojlanishi turli joylardan odamlarni kurs ishtirokchilari guruhiga kiritish va shu bilan etarli hajmdagi guruhni yig'ish imkonini berdi.

Shunday qilib, Ulster universitetida masofaviy ta'lim usullarini qo'llash zarurati asosan iqtisodiy omillarning bosimi ostida amalga oshirildi.

Bu boradagi birinchi qadam 80-yillarning o'rtalarida uzluksiz ta'lim va kattalar ta'limi fakultetida audiokonferensiya o'tkazilishi bo'ldi. Tajriba iqtisodiy va pedagogik jihatdan muvaffaqiyatli bo'ldi. O'qituvchilar masofaviy ta'lim olamiga qo'shildi, uning o'ziga xos xususiyatlarini, usullarining xususiyatlarini tushundi. Bu 1990-yillarning boshlarida videokonferentsiyadan foydalanish g'oyasini ishlab chiqish va uni tadqiqot loyihasi shaklida taqdim etish imkonini berdi.

Ushbu loyihada videokonferensiya o'tkazish yangi o'qitish va ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqishda tajriba sifatida ko'rildi. Loyihaning asosiy nuqtasi videokonferensiya orqali o'qitish olib boriladigan tadqiqot muhitini batafsil ishlab chiqish edi. Ushbu muhitning elementlari professor-o'qituvchilar tomonidan o'rganishning borishi to'g'risida ichki ma'lumotlarni to'plash va maxsus tadqiqotchi tomonidan yangi usul bilan o'qitish bo'yicha o'quv jarayonidan tashqari ma'lumotlarni to'plash edi. Professor va stajyorlarni so'roq qilish metodikasi batafsil ishlab chiqilgan. Bundan tashqari, videokonferensiyalarning barcha ishtirokchilari yangi ta'lim texnologiyalarining mohiyati haqida o'z fikrlarini yozib oladigan haftalik kundaliklarni to'ldirishlari taxmin qilingan. Oldindan rejalashtirilgan suhbatlar davomida videokonferensiya ishtirokchilarining fikrlari ham olingan.

Albatta, yangi ta'lim texnologiyalarini o'rganish bo'yicha tadqiqot muhitini batafsil ishlab chiqish, tadqiqotlar olib borish va ularni doimiy tahlil qilish Ulster universitetining yangi usul - videokonferentsaloqa usuli bilan o'qitishdagi muvaffaqiyatini ko'p jihatdan aniqladi. Yangi ta'lim texnologiyasini ishlab chiqish bo'yicha eksperiment uchun sinf tarkibini tanlash ham bir xil darajada muhim rol o'ynadi. Bu auditoriya kattalar (o'rtacha 32 yosh)dan iborat bo'lib, ularning aksariyati kasbi bo'yicha o'qituvchilar edi. Shunday qilib, yangi ta'lim texnologiyasining shakllanishi videokonferensiyaga rahbarlik qilayotgan professor-o'qituvchilar va unda ishtirok etayotgan talabalarning birgalikdagi ijodi natijasi bo'ldi.

Masofaviy ta'limni rivojlantirish ko'p jihatdan ta'lim tizimining iqtisodiy samaradorligini oshirish zarurati bilan bog'liq bo'lganligi sababli, bunday loyihalarning markazida har doim samaradorlikni baholash turadi. Biroq, yuqorida aytib o'tganimizdek, yangi ta'lim tizimining iqtisodiy samaradorligini baholash ancha murakkab muammodir. Shunday qilib, masofaviy ta'lim bilan yo'l haqi xarajatlarining kamayishi aniq. Biroq, umuman olganda, yangi o'qitish tizimining iqtisodiy samaradorligini baholash juda qiyin. Masalan, Ulster universitetida videokonferentsiyadan foydalanishning tejamkorligi quyidagicha tasvirlangan: "Har biri 14 ta o'rniga 7 ta qatnagan bo'lsa uchta professorning xarajati 785 funt sterlingni tashkil etdi. Videokonferentsiya orqali masofaviy o'qitish natijasi, masalan, ish yuritish materiallari, nusxa ko'chirish va telefon qo'ng'iroqlari uchun. Ushbu xarajatlar hisoblanmadi. Professorlar kapital xarajatlarni, amortizatsiyani, asbob-uskunalarni saqlash xarajatlarini yoki maxsus telefon liniyalarini ijaraga olish xarajatlarini hisoblamadilar, shuning uchun ular umuman eksperimentning samaradorligi to'g'risida hech qanday xulosa chiqarmadilar [1, b.50].

Masofaviy ta'limni rivojlantirish, ayniqsa, videokonferentsiya kabi qimmat shakllarda, kata xarajatlarni talab qiladi. Ehtimol, dastlab bu xarajatlar qatnash xarajatlarini tejashdan ancha ko'p bo'lishi mumkin. Shu bois, Ulster universiteti professorlari universitetdagi masofaviy ta'lim taqdiri "universitetning videokonferentsiyalarni o'tkazishgabo'lgan intilishi va ushbu tizimni rivojlantirish istagiga, shuningdek, masofaviy va ochiq ta'limdagi rolini kuchaytirish uchun universitet videokonferentsiyalardan foydalanish istagiga bog'liq" [o'sha yerda] - ya'ni boshqaruv xarakteridagi omillarga bog'liq.

Biroq, yangi ta'lim texnologiyalarining etarlicha keng tarqalishi bilan, ta'lim faoliyatida ko'lamdan tejash samarasi ta'siri namoyon bo'lishi bilan, ta'limning yangi shakllarining samaradorligi an'anaviy universitet ta'limi samaradorligidan yuqoridir.

An'anaviy universitetlarda masofaviy ta'lim bo'limlarini rivojlantirish ko'pincha an'anaviy universitetlarning professor-o'qituvchilari va boshqa xodimlari tomonidan yangi ta'lim texnologiyalarini joriy etishga jiddiy qarshilik ko'rsatish bilan bog'liq jiddiy qiyinchiliklar va muammolarga duch keladi. Bu qiyinchiliklar Kanadaning Britaniya Kolumbiyasi provinsiyasining ma'muriy markazi Viktoriya shahrida joylashgan universitet xodimlari P.D. Merfi va M. Niksonning "Kelajakka nazar: XXI asrda kasbiy ta'lim" asarida yaxshi tasvirlangan, ular 80-yillarning boshidan beri ushbu universitetda masofaviy ta'limni rivojlantirib kelmoqdalar.

An'anaviy viloyat universitetining masofaviy ta'lim sohasiga bo'lgan qiziqishi 80-yillarning boshlarida universitet jiddiy moliyaviy cheklovlar ob'ektiga aylanganligi bilan bog'liq edi, shu bilan birga universitet va universitetdan keyingi ta'limga bo'lgan talab nafaqat pasaymadi, balki, hatto doimiy ravishda ortib bordi. Bundan tashqari, kichik, keng tarqalgan shahar va qishloq jamoalari keng hududda joylashgan Kanada provinsiyasining o'ziga xos xususiyatlari masofaviy ta'lim shaklini rivojlantirish zarurligini ko'rsatdi. 1960-yillarda provinsiyada masofaviy ta'limning birinchi modeli

ishlab chiqilgan bo'lib, unda masofadan turib o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi o'zaro aloqa oddiy pochta orqali yuboriladigan materiallar orqali amalga oshirildi. Biroq, telekommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ularni masofaviy ta'limda qo'llashni rag'batlantirdi va 70-yillarning oxirida Viktoriya universitetida masofaviy ta'limda sun'iy yo'ldosh aloqalaridan foydalanish bo'yicha birinchi tajriba o'tkazildi. 1980-yillarning boshida provinsiyada oliy ta'lim muassasalariga sun'iy yo'ldoshlar va kabel televideniyesi orqali o'z ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va tarqatishda yordam berish maqsadida "Ochiq ta'lim idorasi" maxsus tashkilot tashkil etildi. Shunday qilib, provinsiyada (chekka joyda) masofaviy ta'lim uchun mo'ljallangan juda murakkab va keng telekommunikatsiya tarmog'i rivojlana boshladi.

Bularning barchasi universitetda yangi masofaviy ta'lim loyihalarini ishlab chiqishga yordam berdi va bunday loyihalar tobora ko'proq taklif qilina boshlandi. Biroq, 1980-yillarning butun o'n yilligi davomida bu loyihalar an'anaviy universitet tuzilmalarining shunday kuchli qarshiliklariga duch keldiki, ularni hech qanday tarzda engib bo'lmadi. Natijada masofaviy ta'lim loyihalari uzoq yillar davomida boshlang'ich bosqichdan chiqa olmadi.

Viktoriya universiteti misoli qiziqish uyg'otadi, chunki masofaviy kurslarni rivojlantirish bilan bog'liq bunday holat an'anaviy universitetlar uchun xosdir. Bu holatning ildizlari an'anaviy universitet ta'limi tuzilishiga chuqur kirib boradi. Va yuqorida qayd etilgan ishdagi tajribalarini tahlil qilib, uning mualliflari "loyihalarga qarshilikning asosiy manbalari texnik va moliyaviy muammolardan ko'ra ko'proq falsafiy, siyosiy va hokimiyat muammolari bilan bog'liq" degan xulosaga kelishadi. [2, b.133].

An'anaviy universitetning akademik jamoasi ko'pincha masofaviy ta'lim tashabbuslariga keskin qarshilik ko'rsatadi, masofaviy ta'limda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi cheklangan muloqot natijasida yangi kurslarning sifati etarli emasligini ta'kidlab, o'z munosabatini bildirishadi. Albatta, masofaviy ta'lim sifati muammosi mavjud, ammo bu muammo an'anaviy ta'limga ham xosdir. Masofaviy ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi o'quv kurslari sifatini oshirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Ba'zan masofaviy ta'limning rivojlanishiga qarshilik ko'rsatishda asosiy e'tibor texnik qiyinchiliklarga, loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirishning yuqori narxiga, ularning yuqori xavfiga va boshqalarga qaratiladi. Biroq, bu barcha e'tirozlar ortida, odatda, masofaviy o'qitish usullarini rivojlanishiga olib keladigan ta'lim tizimidagi tub o'zgarishlarga qarshilik mavjud. P. Merfi va M. Niksonlarning o'zlarining masofaviy ta'lim loyihasiga akademik hamjamiyatning qarshilik ko'rsatishi "bu loyiha universitetda o'rnatilgan o'qitish amaliyotiga zid bo'lganligi bilan izohlanadi, degan fikrga qo'shilmaslik mumkin emas. An'anaga ko'ra, kurslar talabalarning katta guruhlariga yuzma-yuz muloqotda o'qitiladi. Oliy ta'limda qabul qilingan o'qitish standartlari yaqinda joriy etilgan masofaviy ta'lim usullaridan ustun ekanligini isbotlab bo'lmasa-da, an'analar ularni amalga oshirish yo'lida tormoz bo'lib qoldi [2, b.134].

An'anaviy universitetlarning professor-o'qituvchilari ko'pincha masofaviy ta'lim o'qituvchining o'quv jarayonidagi o'rnini, uning funktsiyalari va ish uslubini tubdan o'zgarishini, jiddiy qayta tayyorlashdan o'tishini talab qilinishini anglaydi, oliy ta'limning hududiy tuzilmasida, universitet uslubi va u qanday boshqarilayotganidatub o'zgarishlarga olib kelishi mumkinligini biladi va shuning uchun "bunday keng qamrovli o'zgarishlarni boshlashdan ko'ra status-kvoni saqlab qolishni" afzal ko'radi.

Viktoriya universitetida masofaviy ta'limga bo'lgan munosabatning o'zgarishining yana bir tipik sababi yangi universitetning paydo bo'lishidir: "Noan'anaviy asosda faoliyat ko'rsatishi kerak bo'lgan yangi oliy ta'lim muassasasining paydo bo'lishi resurslarning qayta taqsimlanishi, an'anaviy akademik hududlar, hokimiyat va ta'sir, talabalar tarkibi va siyosiy qo'llab-quvvatlash tufayli status-kvoni buzish uchun potentsial xavf tug'dirdi. Shu munosabat bilan provintsiyadagi (chetdagi, viloyatdagi) oliy o'quv yurtlari mumkin bo'lgan tashabbuslarni o'rganishga katta qiziqish bildirishdi. O'zgarishlar va ta'limning yangi shakllarini joriy etish uchun qulay muhit paydo bo'ldi" [2, b.135]. Biroq, asar mualliflarining "yangi universitet tashkil etilishi natijasida yuzaga kelgan notinchliklar yaqin kelajakda unutiladi, yangi status-kvo o'rnatiladi, degan fikrga qo'shilish qiyin. Universitetlarning ichki inertsiyasi kuchayadi va masofaviy ta'limda tajribalar yana juda qiyin o'tadi" [2, b.141]. An'anaviy universitetlarning masofaviy ta'limga salbiy munosabat to'siqlarini yengib o'tishlari axborot jamiyatini shakllantirishning chuqur jarayonlari, umuman jamiyat hayotini, xususan, ta'lim sohasini axborotlashtirish bilan bog'liqligidadir.

So'nggi yillarda masofaviy ta'lim bo'limlari juda keng rivojlanmoqda. An'anaviy universitet bo'limi ikkita texnologik yechimga asoslangan holda masofaviy ta'lim kurslarini ishlab chiqishi va taqdim etishi mumkin. Ushbu ikki yechimning xarakteristikalarini 1-sxemada ko'rsatilgan.

Sxema 1.

Masofaviy ta'lim texnologiyalari

Keys texnologiyasi	Tarmoq texnologiyasi
Kurslar uchun o'quv va amaliy qo'llanmalar (O'AQ), o'quv dasturibo'yicha portfelga (keysga) birlashtirilgan: bosma o'quv materiallari va kursning har bir bo'limi uchun testlar	Tarmoqelektronkutubxonasi: O'AQnikompyutertarmog'igajoylashtirish, o'quvmateriallarivatestlarbilanveb-sahifalar
O'quvmarkazityutoribilanyuzma-yuzmashg'ulotlar: kirishseminari, haftada 1-2 martayuzma-yuzmaslahatlar, yakuniyseminar, tyutortomonidantestlarnitekshirish	Web-sahifalar materialini mustaqil o'rganish, testlarni tyutorga elektron pochta orqali yuborish

Telefon, faks, elektron pochta orqali tyutor bilan maslahatlashish	Tyutor bilan elektron pochta orqali maslahatlashish: talaba tyutorga 5 ta savol berish huquqiga ega, tyutorning javob muddati 3 kun.
O'quv markazida yuzma-yuz imtihon topshirish	

Masofaviy ta'limni rivojlantirish an'anaviy universitetlar uchun, birinchi navbatda, taqdim etilayotgan ta'lim xizmatlari ko'lamini kengaytirish va ularning iqtisodiy muammolarini hal qilish, ikkinchidan, o'z mintaqasidan ham, boshqa mintaqalardan va hatto mamlakatlardan boshqa noan'anaviy kurs ishlab chiquvchilari raqobatiga dosh berish uchun. An'anaviy universitetlardagi masofaviy ta'lim bo'limlari, qoida tariqasida, o'zini o'zi ta'minlash tamoyillari asosida ishlaydi, bu ularni boshqa bo'linmalardan yaxshi ajratib turadi. Masofaviy ta'limning ma'lum darajada rivojlanishi, ko'lamdan tejash samaradorligiga erishish bilan, bu birliklar katta daromad keltiradi.

Biroq, rentabellikka qaratilganligi uchun masofaviy ta'lim ko'pincha an'anaviy universitet akademik jamoasi tomonidan tanqid qilinadi. Biroq, bu yo'nalish an'anaviy universitetlarda tobora ko'proq tarqalib, ularning eng turli bo'limlarini qamrab olmoqda. An'anaviy oliy o'quv yurtlarida masofaviy ta'lim bo'linmalarining shakllanishi ularning bozor asosida rivojlanishiga xizmat qilayotgani esa universitet ta'limining yangi modelini shakllantirishda prinsipial ahamiyatga ega.

An'anaviy universitetlarning masofaviy ta'lim bo'linmalari universitetning yangi modelining muhim elementiga aylanmoqda, chunki ular, birinchidan, an'anaviy universitetning tuzilishini, funktsiyalarini, faoliyat yuritish usullarini o'zgartirmoqdalar, ikkinchidan, ular universitetlar konsorsiumi, teleuniversitet, virtual sinflar va universitetlar kabi universitet ta'limining yangi shakllarini shakllantirish uchun asosdir. Universitet ta'limining ushbu yangi institutsional shakllarining shakllanishi bilan ta'lim xizmatlari bozorining rivojlanishi ko'p jihatdan bog'liq.

Shunday qilib, zamonaviy kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalari asosida yangi universitet modelini rivojlanishi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

an'anaviy universitetlarda zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan yangi ta'lim muhitini rivojlantirish;

an'anaviy universitetlar akademik hamjamiyatining yangi ta'lim texnologiyalarini rivojlantirishga qarshiligini bartaraf etish;

an'anaviy universitetlar tarkibida masofaviy ta'limning maxsus bo'linmalarini shakllantirish;

mazkur bo'linmalarni, shuningdek, masofaviy universitet ta'limining boshqa tashkiliy tuzilmalarini bozor tamoyillari asosida rivojlantirish;

universitetlar va teleuniversitetlar, virtual sinflar va universitetlar konsorsiumlarini rivojlantirish.

REFERENCES:

1. Thomas R. Benefits and costs of computer conferencing in adult education. -IntelligentTutoringMedia,Vol.1,No.2, pp.65-72,1990.
2. Jones A. et al. Providing computing for distance learners: a strategy for homeuse.-ComputersEduc.,Vol.18, No1-3,1992,pp.183-193.
3. Rahmonaliyevich, K. D. (2020). Choosing the optimal rule of monetary policy, taking into account changes in the main macroeconomic indicators. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 10(12), 1351-1356.
4. Хакимов, Д. Р. (2019). Стратегические задачи по развитию государственно-частного партнерства. *Образование и наука в России и за рубежом*, (16), 158-161.
5. Khakimov, D. R., Kurbanov, D., & Khalildinov, A. A. (2022). Formation of New Economic Mechanisms in the Field of Education. *American Journal of Economics and Business Management*, 5(11), 76-81.
6. Khakimov, D. R. (2021). CREATING AN ADDITIONAL VALUE CHAIN IN THE PROCESS OF DIVERSIFICATION OF INDUSTRIAL LOCALIZATION. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 243-248.
7. Rahmonaliyevich, K. D. (2020). Role Of Innovation In The Economy. *The American Journal of Management and Economics Innovations*, 2(09), 43-47.
8. Хакимов, Д. Р. (2021). ХУДУД САНОАТИНИ ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ҚИЛИШ ОРҚАЛИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШ ИМКОНИАТЛАРИ. *Scientific progress*, 2(1), 631-638.
9. Khakimov, D. R., Khalildinov, A. A., & Abdullaeva, S. E. (2022). THE MAIN FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF MARKET RELATIONS IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION. *Gospodarka i Innowacje.*, 29, 94-100.
10. Хакимов, Д. Р. (2021). Иқтисодийни модернизациялаш шароитида пул-кредит сиёсати самарадорлигининг тизими тахлили. *Хоразм Маъмун академияси*, 1(85), 109-113.
11. Hakimov, D. (2021, December). FORMATION OF MONEY TRANSMISSION MECHANISMS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF MONETARY POLICY. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 70-74).
12. Хакимов, Д. Р., & Рахмоналиев, Н. Д. (2020). Mintaqaviy investitsiyalar: Maqsadlar, muammolar va ularni hal qilish. In *МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАШНИНГ МОЛИЯВИЙ-ХУҚУҚИЙ ВА ИННОВАЦИОН ЖИҲАТЛАРИ* (pp. 494-498).
13. Хакимов, Д. Р. (2022). Олий таълим тизимида янги иқтисодий механизмларни шакллантириш.
14. Khakimov, D. R., & Qizi, H. R. R. (2022). Mechanism of stability of the textile industry.

15. Umarov, O., & Khakimov, D. (2020). Concept of guaranteed development of enclave territories. *Экономика и соцуум*, (6 (73)), 265-268.
16. Хакимов, Д. Р. (2014). ЎЗБЕКИСТОНДА ЛИЗИНГ БОЗОРИ ХИЗМАТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ. *ФДУ илмий хабарлар*, 2(6), 19-25.
17. Хакимов, Д. Р. (2014). ҒАЛЛАЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА АГРАР МУНОСАБАТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ РОЛИ. *ФДУ илмий хабарлар*, 3(4), 14-15.
18. Хакимов, Д. Р. (2022). ТА'ЛИМ SOHASIDA VAUCHER TIZIMLARINING RIVOJLANISHI. *Journal of new century innovations*, 18(1), 75-82.
19. Khakimov, D. R. (2023). WAYS TO IMPROVE THE MANAGEMENT OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF MARKET RELATIONS. *Publishing House "Baltija Publishing"*.
20. Khakimov, D. R., Khamidov, E. T., & Qurbonov, D. (2023). MECHANISM OF ECONOMIES OF THE SCALE OF EDUCATIONAL ACTIVITIES. *Publishing House "Baltija Publishing"*.
21. Rakhimov, D. S. (2023). THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN PRIORITY DIRECTIONS OF INDUSTRY DIVERSIFICATION. *Publishing House "Baltija Publishing"*.
22. Рахимов, Д. Ш. THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN PRIORITY DIRECTIONS OF INDUSTRY DIVERSIFICATION САНОАТ ДИВЕРСИФИКАЦИЯСИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ РОЛИ.
23. Рахимов, Д. (2013). Иқтисодий ночор корхоналарни молиявий барқарорлигини оширишда тижорат банкларни ўрни. *Scienceweb academic papers collection*.
24. Рахимов, Д. (2015). Инвестицион хамкорлик корхона тараққиётининг омили сифатида. *Scienceweb academic papers collection*.
25. Рахимов, Д. (2020). Саноат секторини ривожлантиришда диверсификациялашнинг стратегик йуналишлари. *Scienceweb academic papers collection*.
26. Рахимов, Д. (2015). Ўзбекистон лизинг хизматлари бозорининг ривожланиш денденциялари. *Scienceweb academic papers collection*.
27. Рахимов, Д. (2022). Саноатни диверсификациялаш иқтисодиётнинг муҳум омили. *Scienceweb academic papers collection*.
28. Рахимов, Д. (2021). САНОАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ТАРМОҒИДА ДИВЕРСИФИКАЦИЯЛАШГАН ИҚТИСОДИЙ ТИЗИМЛАРНИ ЯРАТИШНИНГ ЖАҲОН ТАЖРИБАСИ. *Scienceweb academic papers collection*.
29. Рахимов, Д. Ш. (2021). Худуд саноатини диверсификациялашнинг инновацион стратегик мақсадлари. *Халқаро миқёсидаги илмий-амалий анжумани*, 1(1), 24-25.

30. Рахимов, Д. (2018). Тадбиркорлик фаолияти ижтимоий-психологик хусусиятларининг махаллай шароитда ўрганиш. *Scienceweb academic papers collection*.
31. Rakhimov, D. (2022). DIRECTIONS OF DIVERSIFICATION OF INNOVATION SYSTEMS IN THE INDUSTRY. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(1), 88-96.
32. Raximov, D. S. (2022). DIRECTIONS OF DIVERSIFYING INNOVATION PROCESSES IN THE INDUSTRY NETWORK. *World Economics and Finance Bulletin*, 16, 107-110.
33. Рахимов, Д. (2021). DETERMINED CRITERIA FOR DIVERSIFICATION IN INDUSTRIAL ENTERPRISES. *Scienceweb academic papers collection*.
34. Рахимов, Д. (2021). DIVERSIFIKATSIYA HUDUDLAR SANOATNI MUVOZANATLI STRATEGIK RIVOJLANTIRISH YO 'NALISHLARI. *Scienceweb academic papers collection*.
35. Rakhimov, D. S. (2022). DIRECTIONS OF DIVERSIFICATION OF INNOVATION PROCESSES IN INDUSTRY. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL*, 3(6), 127-133.
36. Рахимов, Д. (2018). ПОНЯТИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНЦИИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ. *Scienceweb academic papers collection*.
37. Рахимов, Д. (2018). Эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналари фаолиятини самарадорлигини ошириш. *Scienceweb academic papers collection*.
38. Рахимов, Д. Ш. (2021). Саноат ишлаб чиқариш тармогида диверсификациялашган иқтисодий тизимларни яратишнинг жаҳон тажрибаси. *Хоразм Маъмур академияси*, 10(81), 262-265.
39. Рахимов, Д. Ш. (2020). ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА. In *МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАШНИНГ МОЛИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ВА ИННОВАЦИОН ЖИҲАТЛАРИ* (pp. 523-527).
40. Raximov, D. (2021, December). DETERMINED CRITERIA FOR DIVERSIFICATION IN INDUSTRIAL ENTERPRISES. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 60-64).
41. Рахимов, Д. (2019). Свободно-экономические зоны-расширение экспортного потенциала Узбекистана. *Архивариус*, (12 (45)), 42-44.
42. Рахимов, Д. Ш. (2021). СANOAT ИҚТИСОДИЁТИДА МАҲАЛЛИЙЛАШТИРИЛАЁТГАН МАҲСУЛОТЛАРНИ ДИВЕРСИКАЦИЯЛАШ ОМИЛИ СИФАТИДА. *Scientific progress*, 1(6), 505-511.
43. Raximov, D. S. (2021). DIVERSIFIKATSIYA HUDUDLAR SANOATNI MUVOZANATLI STRATEGIK RIVOJLANTIRISH YO 'NALISHLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(3), 199-207.